

DOI: 10.7596/taksad.v3i2.320

İslami Dirilişin Eleştirel Düşüncesinin Önündeki Engeller^{*1}

Muhammed Mümtaz Ali

Çev: Okan CANBULAT^{**2}

Mevcut durum üzerine yapılan kapsamlı literatür çalışmaları, Ümmet'in siyasi açıdan kendi içlerinde bölündüklerini bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Günümüzde Ümmet, yaklaşık 50 veya daha fazla ulus-devlete bölünmüştür. Ekonomik olarak gelişmemiş ve geri kalmıştır. Mensuplarının büyük bir çoğunluğu okur-yazar değil ve fakirdir. Ümmet mensupları, İslam kültürünün ne olduğunu kültürel olarak anlamamaktadır. Sonuç olarak taklidin, kabul etmenin, asimilasyonun, alıntının, uzlaşmanın, uydurmanın ve diğerlerinden öğrenmenin kurbanı haline gelmişlerdir. “Diğerlerinden öğrenmede ve alıntı yapmada yanlış olan ne?” sorusu, hem öğrenciler hem de kendini âlim niteleyenler tarafından sürekli sorulmuş ve tartışılmıştır. Bu soru mantıklı gelebilir ancak asıl mesele: “Diğerlerinden tam olarak ne öğreniyorlar ve neyi alıntılıyorlar?” sorusudur.

Problem, bağımsız Müslüman ulus-devlet çağı denilen dönemin başlamasından itibaren, Ümmetin bir bütün olarak İslam'ın dünya görüşünden, kültüründen ve medeniyetinden ‘bağımsız’ hale gelmesidir. Geniş kapsamlı sekülerizm ve modernizm, İslam'ın dünya görüşünün yerini almıştır. Ümmet mensuplarının büyük çoğunluğu, üstünkörü bir biçimde seküler sistem ve kültür üzerine konuşmaktadırlar. Bu ideolojiler, Ümmetin ‘yeni’ kaderleri haline gelmiştir. Çağlar boyunca temel bir birlik, şeriatın kabulü ve inancın yaygın bir uğraşısıyla temsil edilmiş İslam inancı ve medeniyeti, artık ekonomik ve politik gelişme için uygulanabilir değildir. Politik ve sosyal yaşam için temel ideolojik çerçeveler çizen ve

* Bu makale, Muhammed Mümtaz Ali, **Critical Thinking an Islamic Perspective** (Perpustakaan Negara Malaya, 2008) isimli kitabın 39-67 sayfaları arasının çevirisinden oluşmaktadır. Çeviri için yönlendiren hocamız Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER'e teşekkür ederim.

** Karabük Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

kimliğin, meşruiyetin ve yol göstericiliğin değişmez bir kaynağı olarak kalan İslami dünya görüşünün yerini, artık günümüzde kapsamlı sekülerizm almıştır. Tam olarak manda altına alınmış, yüce bir amaç ve evrensel bir görev doğrultusunda yönlendirilmiş bir toplum olarak Ümmet, bir bütün halinde varlığını kaybetmiş ve unutmuştur. Geline bu noktada sorumlu kimdir?

Liderlik ve Gelişme Arasındaki Bağlantı

İbn-i Haldun *Muaddime*'de ve Seyyid Mevdudi, *İslami Hareket: Değerlerin Dinamikleri, Güç ve Değişim*'de, ulusların ve medeniyetlerin yükseliş ve düşüşlerinin temel olarak liderlerin ve âlimlerin rolüne dayandıklarını belirtmişlerdir. Bütün insanlık tarihinin, hayatın bu gerçeğine şahit olduğunu güçlü bir şekilde savunmuşlardır. Onlara göre toplumun sosyal kanunları, hem entelektüel hem de siyasi liderliğin, bir ulusun ve medeniyetin düşüşünden sorumlu olduğunu doğrulamaktadır. Bu iddia hem Batı, hem de Müslüman dünyasının ampirik kanıtları tarafından tamamen desteklenmektedir. Batıdaki sözde gelişim kesin olarak entellektüellerin ve liderlerin dinamik rolüne atfedilirken, Müslüman dünyasının düşüşü de Müslüman entelektüel ve liderlerin geleneksel ve taklitçi rolleriyle ilişkilendirilmiştir. Günümüz Malezya'sının gelişimindeki tüm onur, kesin olarak ülkenin liderliğine atfedilmiştir. Eğer bunların hepsi doğruysa ki kesinlikle doğru, ikinci Halife Ömer'in söyledikleri ampirik olarak doğrulanmış gibi görünüyor.

“ Ziyad İbn-i Hudayr aktarıyor: Ömer bana, “İslam'a ne zarar verecek biliyor musun?” diye sordu. Bilmediğimi söylediğimde bana, “ Âlimlerin yanlışları, riyakârların Kuran'ı kullanarak tartışmaları ve yoldan çıkan yöneticiler ona zarar verecektir.”¹ dedi.

Bu durum, “Ümmetimde iki sınıf vardır ki bunlar doğruysa ümmet de düzgün olacaktır, eğer yanlış yaparlarsa Ümmet de yanlış yapacaktır. Bunlar yöneticiler ve âlimlerdir.”² dediği aktarılan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in geleneği tarafından da desteklenmiştir.

Yanlış Bir Varsayım: Dış Tehdidin Meydan Okuması

Maalesef Ümmetin dikkati, liderliğin sorumluluğunun bu gerçeğinden başka yöne çekilmiştir. Bundan ziyade Ümmetin bu seviyedeki çöküş ve gerilemesine, modern Batı dünyası tarafından ortaya koyulan dış meydan okumalara cevap verememesinin neden olduğu öne sürülmektedir. Bu bağlamda Ümmetin düşüşünden mevcut baskın liderliğin değil de, modern İslami hareketleri temsil eden bazı lider ve âlimlerin ‘geleneksel’, ‘radikal’, ‘uç’ ve ‘militarist’ tavırlarının sorumlu olduğu öne sürülmüştür. Buna oldukça zıt olarak pek çok âlim ve lider, ‘liberal’, ‘ılımlı’ ve ‘yenilikçi’ İslam üzerine odaklanmıştır. Orta Doğu İslam'ının içerisinde, dinin ve toplumun sorunları için ‘liberal’ ve ‘yenilikçi’ çözümleri savunan, önemli ve büyüyen bir grubun varlığı iddia edilmektedir. Dahası ‘pek çok’ Müslüman'ın, kitlesel olarak ‘liberal ve modern İslam’ olarak tanımlanabilecek ilkelere sıkı sıkıya bağlı olduğu ileri

sürülmektedir. Liberal ve modern İslam'ı birleştirenler 'Müslüman Liberaller' ve 'Müslüman modernistler' olarak adlandırılmaktadır. İslam yorumları esas olarak demokrasi, feminizm, sekülerizm, kadın hakları gibi çağdaş meselelerle ilgilenmektedir ve liberalizm, moderizm ve hümanizmi savunmaktadırlar. Bu liberal ve modernistlerin, hem Müslümanları hem de gayri Müslimleri, sonunda daha açık bir toplumla sonuçlanacak olan böyle 'liberal reformlardan' faydalandırmak için yönlendireceği öne sürülmektedir. Ayrıca 'liberal ya da modern İslam'ın 'özgün' olduğu ve sadece Batının ürünü olmadığı kuvvetle iddia edilmektedir. Bu gerçekten 'doğru' İslam geleneğini yansıtmaktadır.³ Bundan dolayı, bu liberal ve modern eğilimlerin gelecekte daha önemli olabileceği ve belki de Müslüman dünyasının 'baskın yönelimlerinde' gelişebileceği öne sürülmektedir.

'Liberal' ve 'modern' İslam'ın taraftarları söylemlerine şu temel savla başlamıştır: İslam Ümmeti, Batı modernitesinin meydan okuması, modernleşme, globalleşme ve şimdi de bilgi teknolojisinin meydan okuması gibi sayısız 'harici meydan okumalarla' karşı karşıya gelmektedir. Ümmetin, bilim ve teknolojinin gücünden çok şiddetli bir biçimde yoksun olduğunu savunmaktadırlar. Bu nedenle, Ümmetin bütün kaynaklarının ve enerjisinin bu zorlukların üstesinden gelmeye yöneltilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ümmet gelişmiş Batıyla iletişim içerisinde olmalıdır. Ümmet iyi ve uygulanabilir olan her şeyi 'öğrenmeli', 'ödünc almalı' ve 'uyarlamalıdır'. Bu nedenle Ümmet, 'uyarlama', 'uzlaşma' ve 'uyum' açısından 'düşünmeye' ve 'davranmaya' yönlendirilir. Bu liderler ve âlimler, Müslümanların hem İslam hem de modernitenin şampiyonları olması gerektiğini ilan etmekten onur duyarlar. İslam ve modernite arasında uzlaşmayı savunurlar ki bunlar onlara göre tamamen bağdaşabilir.

Bununla beraber derin bir araştırma ve analiz bu algının, ne ampirik kanıtlarla ne de bir toplumun hayatında yaratıcılığın, yeniliğin ve mükemmeliyetin rolü gibi medeniyetlerin yükseliş ve düşüşlerinin sosyal kanunlarıyla desteklenmediği için hem derinlik, hem de doğruluktan yoksun olduğunu göstermektedir. Bizim araştırma ve incelememiz, liberal ve modernistlerin iddiasının gerçekdışı ve hayali görüldüğünü ileri sürmektedir. Onların iddiaları, modernitenin büyük etkisinin, realizm, pragmatizm ve sekülerizm gibi başka ideolojilerin sonucudur.

Dahası tarafsız bir inceleme liberallerin ve modernistlerin reçetelerinin, İslam Ümmetinde 'dış meydan okumalardan' daha fazla yıkıma yol açtığını ortaya koymuştur. Bunlar aynı zamanda, hayal kırıklıklarını şiddet yoluyla gösteren bazı İslam gençliğinde sukut-ı hayale yol açmıştır. Bu problemi akılcı bir yöntemle çözmek için, liberal ve modernistlerin 'dış meydan okumalarla' alakalı ve Batının fikirlerinin, modellerinin ve yapılarının 'ödünc alınması' ve 'uyarlanması' ihtiyacı görüşlerini incelememiz gerekmektedir. Bu inceleme umuyoruz ki reçetelerinin doğuştan gelen zayıflığını ortaya koyacaktır. Dahası, liberal ve modernist reçetelerin İslam Ümmeti olarak, Ümmetin gelişimi için ne ilgili ne de yararlı olduğunu ortaya koyacaktır.⁴ **Burada ulusların yükseliş ve düşüşlerinde liderlerin,**

entellektüellerin ve onların algılarının çok mühim bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Eğer onlar doğru bir algıyla doğru giderlerse bir ulus yükselir; aksi takdirde çöker.

Varsayımın bir Analizi

Ümmetin, 19. yüzyılın sonlarına doğru siyasi çözülmesinden, sosyal ve ahlaki gerilemesinden itibaren bazı kaygılı Müslüman entellektüeller, Ümmetin Avrupalı ve emperyalist güçlerin büyüyen tehdidi sebebiyle ızdırap çektiğini ‘gözlemlemişlerdir’. Bu nedenle Avrupa tarafından oluşturulan askeri, siyasal, kültürel ve ideolojik tehditlerin asıl tehditler olduğunu ‘anlamışlardır’. Aynı zamanda, Batının dünyayı süratli ve eşi görülmemiş bir değişikliğe uğrattığını ‘gözlemlemişlerdir’.

Bu nedenle onlara göre problem, İslam toplumuna değişikliğin nasıl getirileceğiydi.⁵ Değişikliğin yumuşak bir şekilde entegre edilmemesi durumunda toplumların dağılmasına, değerlerin altüst olmasına ve gerilemenin daha da hızlanmasına neden olabileceğini şiddetle ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla Avrupa etkisindeki koloni dönemi süresince, Müslüman filozofların çoğundan önceki asıl soru, İslam ve modernite arasındaki aranın nasıl kapatılabileceğiydi. Başka bir biçimde ve daha ılımlı olarak, Müslüman filozoflar modernite kavramı ve İslam dünyasına entegrasyonu gereksinimiyle hala mücadele etmektedir. Onlara göre bir Müslüman, moderniteyle bir arada var olmak zorundadır.⁶

‘Gerçekçi’ ‘gözlemlerinin’ bir sonucu olarak ‘menfaat prensibi’ temelinde, ‘gerçekçi’ ve ‘faydacı’ çözümler sunmaya başlamışlardır. Böylece düşünce hareketi, Avrupa sömürgeciliğine ve Batı modernitesinin meydan okumasına İslami cevaplar önermeye yöneltilmiştir. Bu suretle İslami ‘liberalizm’ ve ‘modernizm’ ortaya çıkmış ve Mısır’da Muhammed Ali, Türkiye’de ise Mustafa Kemal tarafından harekete geçirilen Batı esaslı ‘aydın’ reformist eylemlere ideolojik bir çerçeve sağlamıştır. Bahsedilen liderlerin ve entelektüellerin Ümmetin dizginlerini kendi ellerine aldığı bu dönemler tarihidir. Kavramsal ve epistemolojik yönden bu liberal ve modern hareketler İslam’ın, Batı düşünce ve değerleriyle ‘tekrar yorumlama’, ‘uzlaşma’, ve ‘uyumluluk’ sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Pek çok modern Müslüman devletinde hükümetler, reform tedbirlerini ve yasaları haklı göstermek için İslami modernist düşünceyi kullanmıştır.⁷ Bu düşünce okullarının taraftarları, ‘öğrenmeye’, ‘alıntıya’, ‘uyarlamaya’, ‘uzlaşmaya’, ‘bağdaştırmaya’, ‘kültürel senteze’ ve ‘uyumluluğa’ daha çok vurgu yapmıştır.

Gerçek Engeller

İslam Dünyasındaki Köle Zihniyetinin Ortaya Çıkışı

Ümmetin günümüz koşulları gerçekten de bütün bu “bilge”, “zekâ”, “faydacı”, ve “gerçekçi” tavsiyelerinin sadece taklitin, üstünlük kurma ve bağlılığın çeşitli türlerini ürettiğini göstermektedir. Sonuç olarak, köleye ait ve bozuncu bir tür zihniyet tüm İslam dünyasında gelişmiştir. Âlimlerin, entellektüellerin, liderlerin ve öğrencilerin çoğunluğu

aşğılık kompleksinden muzdariptirler. Müslüman ülkelerdeki tek bir yeni fikir içermeyen doktora tezlerinin kabul edilmesini ve yüksek notla geçilmesini gözlemleyen Hofmann, Müslüman zihniyetinden şikâyetçidir.⁸ Onlar, düşünce ve davranışlarında özür dileyen ve savunmacı tavırlar sergilemektedirler. Mümin söylem yaratıcılık, yenilik, katkı, yorumlama, üstünlük ve benzerleri gibi özellikleri yansıtmamaktadır. Hofmann kesin olarak bu özür dileyen ve savunmacı tavrın, **köleye ait** bir zihniyete yol açtığını ve sömürgecilik tarafından sebep olunmasından ziyade, bu “zihinsel yetersizliğin aslında koloniciliği yaşatmış olduğunu” açıklamaktadır.⁹ Hofmann bozguncu, köleye ait ve taklitçi zihniyetin geri kalmışlığımızın çoğunun temel sebebi olduğu sonucuna varmaktadır. Hofmann, “eğer bu analiz doğruysa, o halde “daha iyi gelişmenin anahtarının başarılması çok zor olan şeylerden biri olan zihniyet değişikliğinde bulunacağını” söyler.¹⁰ Bu çaba olmadan, çoğu İslam dünyasının yalnızca gelişmemiş kalmayacağını; ayrıca batılı kültüre tamamen bağımlı kalacağını vurgulamaktadır. Daha da kötüsü: hepimiz “küreselleşeceğiz” yani bir kez daha sömürgeleştirilmiş olacağız. Bu kez Müslümanlar sadece politik değil, ayrıca kültürel köle de olacaklar.’¹¹ Müslüman ülkelerin bir zamanlar “gelişmemiş” olarak adlandırıldığından, fakat şimdi müphem bir şekilde “gelişmekte” olduğunun tanımlanmasından yakınmaktadır. Hangi yöne ve hangi amaca yönelik gelişme? Şüphesiz ki bazı Müslüman ülkeleri sanayileştirilmiş ve varlıklı Birinci Dünya’nın “taklitlerinde” kayda değer bir “gelişme” göstermişlerdir. Fakat şunu sormaktadır; “Bizim kendi özgünlüğümüz ve kimliğimiz nerede?”¹²

Laik Söylemin Ortaya Çıkışı

Bütün ‘liberal’, ‘modern’, ve ‘aydın’ İslam yorumlarının hepsi, neticede laik ve Batı yönelimli söylem formunu almıştır. Din ve siyasetin ayrılmasını savunmuşlar ve Batıda model alınmış modern laik ulus-devletlerin kurulmasını hoş karşılamışlardır. Batı siyasi, kültürel ve ekonomik gelişme modelleri benimsenmiştir. Başlangıçta Ümmetin düşüşü için, geçmişe kör ve sorgusuz bağımlılığı ve Ümmetin modernitenin meydan okumasına etkili cevap verme yetersizliğini suçlamışlardır. İslam’ın yeniden yorumlanması süreciyle içsel bir reform ihtiyacına vurgu yapmışlardır. İçsel öz eleştiri istemişlerdir. Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh, Seyyid Ahmad Han gibi düşünürler, Tasavvufun pasifliğini, kaderciliğini, maneviyata düşkünlüğünü reddetmiştir. Tüm bunların yerine, onlar için öncelikli olarak liberal ve modernistler gibi tek gerçek, modernitenin gereklerine cevap vermektir. İslam’ı modernite açısından yeniden yorumlamaya çalışmışlar ve menfaat bakımından kamu yararı doktrini, parlamenter demokrasi bağlamında istişare doktrini gibi pek çok doktrin geliştirmişlerdir. Batı bilimi, demokrasisi ve anayasal hükümetini içeren İslami düşüncenin yeniden inşasını istemişlerdir. ‘Liberaller modern Batı bakış açısının, bütünlüğü içerisinde benimsenmesini istemişlerdir.’¹³ Batının kabulü ve Batı ideolojilerin benimsenmesi, onları İslami dünya görüşü temelli orijinal siyasi, eğitim ve ekonomik teorilerin gelişimlerini görmezden gelmeye zorlamıştır.

Moderniteye Eleştirel Olmayan Yaklaşım

Bu entelektüeller moderniteye öyle saplantılı hale gelmişlerdi ki ona eleştirel bir şekilde yaklaşmak gerektiğini unuttular. Pek çok alanda modernitenin kör ve sadık takipçileri oldular. Hem İslam hem de Kuran geleneğinin yeni ve modern söylemi için ihtiyaç duyulan esas olarak, 'yeni keşfedilen bilimsel bilgiye ek olarak genellikle Batı bilimsel düşüncesine bel bağlamışlardır.'¹⁴ Ortaçağ düşünce, teoloji ve felsefesinin tabiatı bakımından bilimsel olmadıklarını savunmuşlardır. Ortaçağ filozofları, İslam'ın yorumlanmasında spekülative felsefeyi yoğun bir şekilde kullandıkları için, geçmişin her şeyini reddetmiş ve Batıdan gelen tüm yeni şeylerin benimsenmesini savunmuşlardır. 'Başka bir deyişle modernistler, mevcut olan tüm olası araçların kullanılarak geleneklerin yeniden tartışılması ve İslami yorumların modernize edilmesi için kapalı entelektüel çevrelerin açılması için araç olmuşlardır'¹⁵. Modernistler sayısız Ortaçağ İslam teorilerini reddederken, Batı prensip ve teorilerine teorik olarak karşı çıkmamışlar ve İslam ve Batı arasındaki temel ve asıl düşmanlığın gerçek nedenini tanımlamamışlardır. Batı siyasi ve bilimsel teorilerinin benimsenmesinde tereddüt etmemelerinin sebebi budur.¹⁶ Modern laik eğitim sisteminin, bilimin ve teknolojinin benimsenmesi, ekonomik ve siyasi gelişme modelleri, en iyi ampirik örnekler ve inkar edilemez kanıtlardır. Bu 'benimseme' eğilimi onları gelişmenin önemli bir yönünü göz ardı etmeye yönlendirmiştir; yeni teoriler, düşünce ve vasıflar gelişim için kesinlikle gereklidir. Musallı, modernistin temel amacının hem geçmişte hem de günümüzde Batı ve Doğu hem bilimsel hem de dinsel olarak bir araya getirmek olduğunu anlamamız gerektiğini ileri sürmüştür. Liberalistlerin ve modernistlerin Batı düşüncelerinin benimsenmesinden sakınmalarının sebebi budur.¹⁷ Moderniteyle entegre olma isteğinden şaşkına dönmüşler ve hal böyle olunca da yeni bilginin, bilimin ve hatta teknolojinin belirli bir dünya görüşünün ürünü olduğunu görememişlerdir.

Müslüman Dünyasındaki Gerçek Meseleler Göz Ardı Edilmektedir

'Kabullenme' ve 'alıntı' nın tarafsız analizi, modern Batı modellerinin benimsenmesinin Ümmetin daha ileri düzeyde bozulmasına neden olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bir toplumun hayatında 'öğrenme', 'alıntı', 'uzlaştırma' ve 'uyumluluk' gibi meselelerin, gerçek meseleler olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Çağdaşlığın meydan okumalarına cevap verilen bu gibi yüzeysel çalışmanın tümünün, tamamıyla boşa olduğunu kanıtlanmıştır.. Gerçekte, 'dış meydan okumalara' cevap verme yaklaşımı, üst otoriteye karşı bağlılık ve teslimiyet eğilimini yansıtmaktadır. Devrimci düşünce ve hareketlerin tarihçesi, devrimcilerin uzlaşma ve benimseme açısından asla düşünülmediğini göstermek için çeşitli örnekler sağlamaktadır. Modernliğin meydana çıkması kendisini gelenekle uzlaştırma için reddetmenin deneysel bir örneğidir. Modernitenin gelişme süresi boyunca, kurucular gelenekselciliği uzlaşma veya taviz açısından düşünmemişlerdir. Modernite hareketinin öncü düşünürleri, medeniyetlerin yükseliş ve çöküş sosyal yasalarının tamamıyla bilincindeydiler. Eğer

geleneksiciliği herhangi bir aşamada kabul etmiş olsalardı, mücadelelerini kaybedeceklerini fark etmişlerdi. Sonuç olarak, herhangi bir yerden herhangi bir şey alıntı yapmadan, mücadelelerine kendi dünya görüşleri doğrultusunda devam ettiler. Kendi gündemlerine göre çalıştılar. Fakat kendilerinin büyük liberal ve yenilikçi olduklarını iddia eden Müslüman entellektüeller ve liderler, çağdaşlığın devrimci ruhundan hiçbir ders almamışlardır. Geçmişte başkalarının gündemlerinin temelinde çalışmışlardır ve bugün hala, başkalarının gündemlerinin temeline göre çalışmaya devam etmektedirler. Seyyid Kutub dikkatimizi şöyle çekmektedir:

Ekonomi dünyasında özel gelirleri olan bir birey, hangi kaynaklara sahip olduğunu görmek için gelirlerini incelemeyen önce çareyi borç almada aramaz; aynı şekilde bir hükümet, yerel kaynaklarını gözden geçirene, hammadde ve kendi potansiyellerini inceleyene kadar çareyi ithal etmede bulmaz. Ve manevi kaynakların durumunda zihinsel yetenekler, ahlaki ve töresel gelenekler- insan yaşamında eşya ve paranın aynı seviyesindeki gibi bir değerde değiller midir? Anlaşılan değil; burada Mısır'da ve tüm Müslüman Dünyasında, kendi zihinsel mirasımıza ve yerel manevi kaynaklarımıza çok az önem veririz; bunun yerine, öncelikle yabancı ilke ve metodları ithal etmeyi veya denizlerin ötesinden kanun ve gelenekleri almayı düşünürüz.¹⁸

Müslüman Entelektüel ve Âlimlerin Zihinsel Özgürleşme İhtiyacı

Liberaller ve modernistler, siyasi bağımsızlığa entelektüel bağımsızlıktan daha fazla vurgu yapmışlardır. Entelektüel bağımsızlık hakkında konuştukları zaman, geçmiş Müslüman gelenek ve kültüründen bağımsızlığa atıfta bulunmuşlardır. Batı entelektüel geleneklerinin üstünlüğünü kabul etmişlerdir. Bunun net sonucu olarak da, kendi dünyamızı yaratma hissi ve tarihin silik kalmasına karşın 'ödünç alma' artmayı sürdürmüştür. Günümüzde, daima 'dış meydan okumalara' atıfta bulunan ve 'ödünç alma' ve 'uzlaşma' hakkında konuşan çok sayıda insan vardır. Bu aslında, zihinsel köleliğin bir dışavurumudur. Hiçbir ulus, toplum ve birey bu zihinsel kölelikle kendini geliştiremez. Büyük medeniyetlerin kölelik ve özür dileyici tutumlar üzerinde kurulmadığı ve gelişmediği, onun yerine yaratıcılık ve gözü peklik temelinde biçimlendirildiği ve geliştiği yeterince açık tarihi bir gerçektir. Kısaca liberal ve modernistler tarafından benimsenen reçeteler, yenilgiyi kabul eden bir zihniyetin mirasını yansıtmaktadır ve sonuç olarak tüm geri kalmışlığımıza katkıda bulunmuştur. Gerçek problemin, yeniden yorumlamanın veyahut geçmiş veya günümüz otoritesinin sorgusuz kabulü olmadığını belirtmek munasip görünmektedir. Problem, hem geçmişte hem de günümüzde dünya görüşü ve misyon sorunudur. Kendi dünya görüşlerini göz ardı eden ulus ve toplumlar, çağlar boyunca gelişmemiş ve geri kalmışlardır. Dünya görüşü ve misyonun doğru ya da yanlış olmasının bağıntısız olduğunu belirtmek gereklidir. Eğer herhangi birisi doğru ya da yanlış bir dünya görüşüne ve o temelli bir misyona sahipse ve o misyon için

çalışırsa, gelişme yolunda ilerleyecektir. Bu toplumların yükseliş ve düşüşündeki sosyal kurallardan biridir.

Liberal ve modern entelektüeller, İslami dünya görüşü ve onun misyonunu görmezden gelmişler, ödünç alma ve benimsemenin bir yanlış anlamasını geliştirmişlerdir. ‘İslam’a katı bir sadakati beyan ederken, Batı medeniyetinin asimilasyonuna müsaade eden bir formülü’¹⁹ geliştirerek gelişmeyi başarabileceklerini varsaymışlardır. Fakat başarısızlığa uğramışlardır. Ümmetin hala gelişmemiş olduğu günümüzde aşikârdır. ‘Batı medeniyetinde ortaya çıkan her yeni ve ikna edici şey İslam’ın tanımı içinde yer aldığını gösterdiği için bu formülün özür dileyici olduğu kanıtlanmıştır. Örneğin akılcılık, demokrasi, parlamenter sistem, kadın hakları ve hatta evrimin İslam’da bulunduğu ileri sürülmektedir- gerçekten de en mükemmel formlarıyla bulunur... Bazı irfan yazarları bile yirminci yüzyılın “değerlerinin” İslam tarafından teyit edildiğini iddia etmektedir’.²⁰ Ameer Ali’nin *İslam Ruhu*, İslam ve modern Batı değerlerinin ‘metafizik olarak’ aynı olduğunu ‘kanıtlamaya’ adanmıştır. William Montgomery Watt ona hayranlık duymuş ve Viktorya İngiltere’sinde hayranlık duyulan tüm liberal değerler toplandığı için, *İslam’ın Ruhunun* İslam ve kurucusunun sunumu için gerekli olduğunu öne sürmüştür. Ameer Ali Muhammed’i, ‘büyük Öğretici’, ilerleme halinde bir inanan, sebep kullanımının destekçisi ve hakikaten “Akılcılığın büyük Öncüsü”, kısacası tam anlamıyla modern bir insan olarak görmüştür.’²¹ Ameer Ali ‘ Onu bütün Öğreticilerden ayırt ederek ve düşüncenin modern dünyasıyla en yakına getirerek, Arap Peygamberin bilgiye ve bilime adanmışlığına zaten atıfta bulunmuştuk’ demiştir.²² Ameer Ali modern dünya düşüncesinin spekülasyona ve varsayıma dayandığını, yani insanoğlunu Allah ve Onun rehberliğine isyan etmeye yönlendirdiğini unutmamıştır. Peygamber Muhammed(s.a.v.) modern düşünce ruhunun gerçekliğini doğrulamak için değil, insanlığı spekülasyon ve varsayımdan kurtarmak ve onları Aydınlanmaya-İslami aydınlanmaya- yöneltmek için gönderilmiştir.

Azzam S. Temimi, Raşid Gannuşi’nin demokrasi ve çoğulculuğu savunan modern İslami siyasi düşüncede bir okula önderlik ettiğini belirtmektedir.²³ Gannuşi demokrasi ve İslam arasında bir uyumluluk teorisi geliştirmiştir. Gannuşi’ye göre Batıdan ‘ödünç alma’ meşrurdur.²⁴ Gannuşi modern Batı medeniyetinden ‘öğrenme’ ve ‘ödünç alma’yı meşru kılan üç sabit kural olduğunu öne sürmüştür: ‘Bilgelik, inananın uzun süre güdülen amcacıdır’ kuralı, ‘ Din insanlığın yararı için vahiy edilmiştir’ kuralı ve ‘ Şeriat insan toplumunun hayatı tüm çıkarlarıyla tamamen uyumludur’ kuralı.²⁵

Ödünç alma açısından Gannuşi güç paylaşımının bir gereklilik haline geldiğini hissetmektedir çünkü ödünç alma, sivil özgürlüklere, insan haklarına, siyasi çoğulculuğa, yargı bağımsızlığına, basın özgürlüğüne, cami ve İslami kurumların özgürlüğüne saygıyı garanti altına almak için en iyi seçenektir.²⁶

O’na göre hem İslam’ın, hem de Batının savunduğu bazı evrensel değerler vardır. Azzam S. Temimi ‘öğrenme’ ve ‘ödünç alma’ teorisine dayanarak, Gannuşi’nin ‘İslamın

kapsamlı bir okumasının herhangi birini ekonomik, siyasi, cinsi ve sosyal faktörlerin Kuran'da zaten yeterince vurgulandığı sonucuna ulaştıracağını, dolayısıyla daha öncesinde onun yaptığı üzere bu gibi faktörlerin insanların hayatlarına etkisini inkâr etmenin bir hata olduğunu anlamaya başladığı' sonucuna ulaşmıştır.²⁷ 'Ödünç alma' ve 'öğrenmenin' yeni yaklaşımı, 'hatasını' düzeltmesi ve bütün bir Kuran suresinin(Yusuf Suresi,12), baştan sona bir aşk hikâyesinin anlatımına adandığı gerçeğini görmesi için yardımcı olmuştur. Bu hikâyenin, sonra gelenin varlığını inkâr etmeden, soylu değerlerin şehvete karşı zaferiyle sonuçlandığını keşfetmiştir. Bu şehveti inkâr etmek yerine İslam, Kutsal Kuran ve Peygamberin Sünnetiyle insanlara, insan ırkının korunması ve gelişmesine olanak sağlayacak bir şekilde cinsi arzularını yerine getirmeye yardım etmek için rehberlik etmiştir. Kuran'ın aşk, ergenlik, regl, evlilik ve cinsel ilişki gibi hassas konulardan açıkça bahsetmesi ve uzun uzadıya tartışması gerçeğinden büyülenmiştir.²⁸ Azzam S. Temimi Gannuşi'nin şu sonuca ulaştığını belirtmektedir: 'Üslubunun bir parçası olarak, ekonomik ve cinsel faktörlerin insan davranışını etkilediği görüşünü artık tamamen reddetmemektedir.²⁹ Söylemindeki bu değişme, diğer güçlerle, özellikle Marksistlerle olan etkileşimin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Marksizm, analizine bir element olarak birleşiktir.³⁰ Yukarıdakilerin temelinde Azzam S. Temimi, 'Gannuşi'nin eleştirisinin başlangıçta radikal olduğunu kabul ettiğini: Batıdan gelen neredeyse her şeyi reddettiğini'³¹, ama sonunda yeni yaklaşımı sayesinde ' eleştirisinin daha ılımlı ve düzeyli'³² olduğunu belirtmiştir. Dahası Gannuşi'ye göre, kritik analize yönelik bu yeni yaklaşım, Batı felsefesinin kesin reddinin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Gannuşi bunun yerine, modern Batı felsefesinin hakikatin bazı elementlerine sahip olduğunu ve tamamen yanlış olmadığını anlamamız gerektiğini tembihlemiştir.³³ 'Batı düşüncesinin İslami analizinin, İslamcıların kendi kültürlerine Batı tehdidi olarak neyi algıladıkları tepkisi temeline dayandığını vurgulamak hususunda isteklidir... İslamcılar Batıdan gelen her şeyi reddetmişlerdir.'³⁴

İslam Dünyasının Gerçek Sorunları Hakkında Yanlış Anlama: İslamcıların Yaklaşımı

Gannuşi'nin bu iddiası doğru mudur? Seyyid Hüseyin Nasr'ın bu konu üzerine farklı bir bakış açısı vardır. Son birkaç yılda, İslamcıların Batılılara İslam'ın gerçeklerini açıklamak için geniş ölçüde yazmaya başladıkları görüşündedir. Bu düşünürler ayrıca Batının meydan okumalarına karşı ya sadece duygusal tepkiler ya da sadece yasal olmayan direniş ve ayrıca hakiki bir İslami entellektüel görüş üzerindeki tepkiye dayanan felsefi, bilimsel, ekonomik, sosyal veya teknolojik açıdan cevap bulmaya çalışmaktadırlar. Onlar, İslami dünya görüşünün karşısında duran ama yine de Müslümanları etkileyen çeşitli Batılı ideolojilerin ve düşünce ekollerinin temellerine inmişlerdir... 'O İslami dünya görüşünün temelinde, Batılı bilim ve teknolojinin temellerini ve modern düşünce, bilim ve teknolojinin meydan okumalarına sadece basit bir duygusal tepki vermek için değil, derinlemesine karşı çıkmak için yeniden

düşünmeye çalışmıştır.³⁵ Aynı şekilde, Abdulvahhab el-Mısri'nin de farklı bir görüşü vardır. Onun değerlendirmesine göre, İslamcılar 'modern Batılı medeniyetle ilk karşılaşmasını Batı modernitesinin zaten kriz aşamasına girdiği ve çoğu Batılı düşünürlerin bu krizin boyutunu, Batı modernitesinin ulaştığı çıkmaz durumu fark etmeye başladıkları zaman gerçekleştirmiştir.'³⁶ Başka bir deyişle, en başından, Batı modernitesinin daha karanlık yönlerini görebilmişlerdir. el-Mısri'ye göre, sosyalist deneyimin çöküşünden sonra, Faşizm, Nazizm, Siyonizm ve yapısalcılık gibi birçok anti-hümanist entellektüel eğilimler ortaya çıkmış ve post-modernist düşüncede doruğa ulaşmıştır. 'Altmışların ortalarına kadar, moderniteye eleştirel Batılı söylemi ışık tutmuş ve Frankfurt Okulu düşünürlerinin eserleri geniş ölçüde mevcut ve popüler hale gelmiştir. Aydınlanma çağının eleştirel çalışmalarının çoğu basılmıştır... Gelişme teorilerinin tamamıyla eleştirel olan çoğu çalışmaları aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Yine de, teori ya da uygulama düzeyinde olsun veyahut olmasın, yirminci yüzyılın ortalarında Batı modernitesini çalışan İslamcılar için onun çoğu eksik yönlerini ve bütünü görmek zor değildi.'³⁷ analizinde bir adım daha ileri gitmektedir. Kitle imha silahlarının üretiminin ve dağıtımının "bizim rasyonel aydın zamanlarımızın" en önemli endüstri haline geleceğini ve tarihte ilk kez, Batının aydın seçilmiş hükümetlerinin yiyecek üretiminden ziyade kitle imha silahlarının üretimine bütçeden daha çok para ayırdıklarını görebildiklerini doğrulamaktadır.³⁸

Fakat "İslam'ın" liberalleri ve modern âlimleri, Batı modernitesinde çok olumlu yönler bulmuşlardır. Sonuç olarak onlar için asıl mesele, temel olarak İslam ile Batı modernitesinin nasıl uyuşacağı, hatta İslamiyet'in arayı nasıl kapatacağı, standartlara ve değerlere uygun olarak nasıl yaşayacağıydı. Bu, altmışların ortalarına kadar hâkim olan Muhammed Abduh'un projesinin özüyü.³⁹ Onlar Batı modernitesinin savunucusu olmuşlardır. 'Çabalar Batının hızına yetişmeye ve kendi şartlarına göre yarışmaya yönlendirildi. Liberaller bütünüyle modern Batılı görünümün kabullenilmesini istediler.'⁴⁰ Diğer bir yandan, Abdulvahhab el-Mısri'nin anladığı gibi, İslamcılar gerçekten Batı modernitesinin kökten bir eleştirisini geliştirdiler. Modernitenin İslami eleştirisi diğer eleştirilerden farklıdır. Reddettikleri şey hem Batının farz edilen merkeziliği ve evrenselciliği, hem de merkezilik iddiasına yakından bağlı olan emperyalizm ve egemenliktir. Batının gelişmelerini gözlemleyerek İslami zeminlerinde yollarında devam etmektedirler ve aynı anda etkileşim içinde olarak ve eleştirerek yakın ilişki kurmaktadırlar. Hiççi ve kötümser olan Batılı, Üçüncü Dünya Ülkesi veya Marksist eleştirilerin aksine, İslami eleştiri yeni yorum ve reform için alternatif bir proje önerdiğinden iyimserdir. Abdulvahhab el-Mısri gözlemini bir adım öteye taşımaktadır:

Onlar, [İslamcılar] ne İslamiyet'i Batı modernitesiyle uzlaştırma çabasında bulunan, ne de bu ikisi arasındaki zıt (ya da benzer) unsurları arayarak kendini yoran köklü bir üretken söylem geliştirmişlerdir. Aksine, köklü, yine de dengeli eleştiri sunarak Batı modernitesinin

ana özelliklerini keşfetmek için yola koyulmuşlardır. Bu arada tüm değerleri, dini, ahlaki ve medeniyet özellikleriyle İslami dünya görüşüne kadar gitmektedirler... İslami yapıdan ortaya çıkan İslami söylem, hem modern Batılı dünya görüşünü hem de İslami ve kültürel mirası kabul eden içtihat kapılarını açar.

Halk düzeyinde İslami söylem “İslam çözümdür” sloganını söylemesine karşın, felsefi düzeyde daha karışık bir slogan ortaya çıkarır, “İslam bir dünya görüşüdür”. Bu farklı ahlaki, politik, ekonomik ve estetik sistemlerin üretildiği kapsamlı bir dünya görüşünden ileri gelen bir söylemdir. Mimari, aşk, evlilik, ekonomi, şehir planlaması, hukuk ve tarih felsefesi, analiz ve düşünce yöntemleriyle ve benzeri şeylerle ilgilenen İslami bir söylemdir... Aslında, İslami söylem sadece Müslümanlara değil; ayrıca “tüm insanlığa” hitap ettiğini iddia eder. Başka bir deyişle yenilik için, Batı modernitesinden kaynaklanan krize karşı bir cevap olduğunu iddia eder.⁴¹

Eleştirelliğin Batı Kriterleri

Gannuşi'nin yukarıda bahsedilen yorumlama ve analizi, bana Watt'ın bir gözlemini hatırlatmaktadır. 1945'e kadar Sir Hamilton Gibb gibi bazı oryantalistlerin, İslami modernistlerin ve liberalistlerin başarıları hakkındaki değerlendirme ve eleştirilerinin bir dereceye kadar doğru olduğunu söylemektedir. Yaklaşım ve metodoloji açısından eksik olan yanlar, 'Fazlurrahman ve Muhammed Arkoun tarafından temsil edilen liberal Müslüman düşünürlerin en son kuşağı tarafından büyük ölçüde düzeltilmiştir. Batı tarihi eleştireliliğini tamamen kabul etmişler ve onu, İslami düşünce tarihinin yeniden gözden geçirilmesinde ve Kuran'ın yorumlanmasında uygulamak için hazırlanmışlardır'.⁴² Eleştirelliğin Batı kriterlerinin bu kabulü, sadece liberallerle ve modernistlerle sınırlı değildir. Gannuşi gibi âlimler, bilinçsizce Batı entelektüel stratejilerinin kurbanı olmuşlardır. Gannuşi durağanlığa eşlik eden 'ödünç alma' ve 'uyumun', *taklitten*(körü körüne takip edilen) daha tehlikeli olduğunu anlayamamıştır. 'Ödünç alma' ve 'uyum' dünyanın yeniden yapılandırılması olasılığını redderken, Müslümanları bazı prensiplerden vazgeçmeye ve kendilerinkiyle uyumlu olmayan bazıları yerleştirmeye yönlendirmektedir. Yaratıcılık ruhunu azaltmaktadır. Eskinin düzeltilemeyeceğini ve yok edilmesi gerektiğini varsaymaktadır. Liberallerin büyülenmiş olduklarını ve Batı düşüncelerinin benimsenmesinin, insanları siyasi ve ahlaki alanlarda İslami anlayışlarını terk etmeye yönlendirdiğini görememektedir. İnsanlar tüm özgüvenlerini kaybetmiş ve teknolojik gelişmeyi başarmanın tek yolunun kendi kanun ve inanışlarını terk etmek olduğunu varsaymışlardır. Bu duruş kaderciliğe daha yakın, *ictihat* ruhunun ise karşısındadır. *İctihat* ilk olarak *fıkıhla* sınırlandırılmış ve neredeyse hayatın diğer tüm alanlarında göz ardı edilmiştir. Sünni ya da Şii düşünce spektrumundaki yerlerine bakılmaksızın Muhammed Bin Abdulvahhab, Şah Veliyyullah, Bediuzzaman Said Nursi, Seyyid al-Mahdi, Osman dan Fodio, Muhammed İkbâl, Muhammed Esed, Seyyid Mevdudi, Hasan al-Banna, Seyyid Kutub, Muhammed Kutub, Yusuf al-Kardavi, İmam Humeyni, Ali

Şeriatî vb. gibi son birkaç asırdaki uyanışçı geleneğin içerisinde yer alan bütün büyük âlimler, ictihatın kısıtlanmasının felaket olduğunu ve kapsamının olabildiğince genişletilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ama maalesef bu ses tam anlamıyla duyulmamış ve pratikte göz ardı edilmiştir. 18. asırdan 20. asıra kadar reformistleri de kapsayan diğer tüm gelenekler, ictihatı sadece eski hukuki kaynakların yeniden yorumlanmasıyla sınırlandırmıştır. Tüm enerjilerini ictihatın, hukuki kuralların modern durumlar içerisinde yeniden yorumlanması üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Batı müttetikleri tarafından modern sistemleri benimseyen ve gelişmiş hale gelen İsrail gibi ülkelerden ders alması tavsiye edilen uyanışçıların geniş ictihat görüşü, liberal hareketler ve modern düşünceyle ötekileştirilmiştir. Bu ülkelerin sosyo-politik yöntemleri, endüstrileşmenin gelişmesini teşvik eden ve rasyonel araştırmaya önem veren modern ideolojilere dayanmaktadır. Araplar dinî siyasetten ayrılarak ve modern, liberal fikirleri benimseyerek bu hareketi takip etmelidir. Pek çok Müslüman yazar bu fikir zincirini kabul etmiş ve İslam'ın kamusal rolünün kısıtlanmasını savunmuştur.⁴³

Dinin devlette ve hükümette yer almasını reddettikten sonra bu düşünce okulları, sosyal adaletsizliğin, ekonomik durgunluğun ve entelektüel çöküşün kaynağı haline gelen despotik rejimlerin kapısını açmıştır. Bu nedenle Ümmetin manevî gerekliliğine ve amaçlılığına zarar vermekle sorumludurlar ve onun gelişme eksikliğine, geri kalmışlığına ve yabancı egemenliğine farkında olmadan katkı sağlamaktadırlar. Çağın problemlerine İslami dünya görüşü parametresi içinde çözüm bulma çağrısı göz ardı edilmiştir. İslami dünya görüşünden saf İslami çözümler üretmedikleri için bu entelektüeller, salt bir İslami çerçevenin gelişimini ihmal etmişlerdir. Onlar aslında, Yunan felsefesi tarafından kandırılan bazı Müslüman filozofların yaptıkları aynı hatayı tekrar etmektedir. Yunan düşüncesinin olgunluğa ve mükemmeliyete ulaştığını düşünmüşlerdir. 'Dinin genel kurallarına göre bir İslami söylem oluşturmak yerine, İslami söylemi oluşturmak için felsefenin genel kurallarını kullanmışlardır.'⁴⁴ Günümüzde liberalistler ve modernistler, Ümmetin karşılaştığı çağdaş sorunlar için modernitenin prensiplerinin uygulanmasını önermektedirler. Bununla beraber belirtmek gerekir ki Ümmetin gelişimi başka toplumları taklit ederek başlatılamaz; bunun yerine kendi dünya görüşü temelinde mücadele etmesi gereklidir. İslamcılar en fazla endişelendiren şey, Müslümanların Batı medeniyetini en kötü formlarında taklit ediyor olmasıdır: tahribat, yozlaşma, mezhep ayrılıkları, sivil savaşlar, ırksal ayırım. Batının taklidinin bu özelliklerin ötesine geçtiğini ve Müslüman dünyasının Batının bilimsel, endüstriyel, ticari ve siyasi egemenliğine maruz kaldığını düşünmektedirler.⁴⁵ Liberal ve modern okullar geleneksel 'ulemayı' eleştirmeye başlamışlar ve günümüzde, toplum üzerindeki kendi ilgilerini arttırdıkları için uyanışçıları eleştirmektedirler. Bu eleştiri, İslami hareketlerin etkisini azaltmak için kullanılmıştır. Buradaki mesele, neyin nasıl ödünç alınacağı değildir. Gerçek mesele, kendi İslami dünya görüşümüz temelinde bireyin ve toplumun nasıl gelişeceği, Dünya görüşünün birisinin algılarını nasıl etkiyeceği, daha önce

Gannuşi tarafından bahsedilen Kuran'ın 12. suresinin aşağıdaki yorumuyla açıklanabilir. Mevdudi:

Kıssa 2 temel amacı gerçekleştirmek için vahiy edilmiştir. İlk olarak, Muhammed Peygamberin peygamberliğine kanıt sağlamak için. İkinci amaç ise, Yusuf Peygamberin ve kardeşlerinin hikâyesinin, sonrasında Mekke'ye ait durumla olan benzerliğini vurgulamaktır... Kıssa, Allah ne isterse olacağını, gerçekten olacağını gözler önüne sermektedir. Kendi planıyla insan, ne Allah'ın planını boşa çıkarmada başarılı olabilir ne de onu değiştirebilir. Bu hikâye okuyucularına, amaçlarının peşinden koşarken veyahut hayatları için stratejiler planlarken Allah tarafından koyulan sınırları ihlal etmemeleri gerektiğini hatırlatmaktadır.⁴⁶

Yukarıdaki yorum Ümmet için doğru yolun, Kuran ve Sünnet tarafından emredilen hareket çizgisini takip etmek olduğunu ileri sürmektedir. Aşağıdaki alıntı, bakış açımızı daha da aydınlatmak için yararlı olabilir. 'Ulemanın' olumsuz rolünü eleştirerek, Mevdudi şu gözlemi yapmıştır:

Bu tehlikeli durumun kabahatinin çoğu din liderlerimiz tarafından üstlenilmelidir. Devrimin hemen başında kendilerini harekete geçirmek, Batının yeni medeniyetinin prensiplerini ve temel özelliklerini anlamaya çalışmak ve bu yükselen yeni medeniyetin üzerine inşa edildiği entelektüel ve bilimsel altyapıları çalışmak için Batı topraklarına gitmek onların göreviydi. İctihatın yardımıyla Müslümanları ikna etmek için çaba göstermeli ve Batı uluslarının böylesine önemli gelişme kaydetmesine olanak sağlayan yararlı pratik bilgileri ve bilimsel keşifleri uygulamaya koymalıydı. Ayrıca İslam'ın prensipleriyle bağdaştırarak, gelişimin bu yeni enstrümanlarını eğitim sistemine ve Müslümanların sosyal hayatına yerleştirmek için çaba göstermeliydiler.⁴⁷

Analizin İslami Kriterleri Eksikliği

Bu gözlemin itinalı bir analizi, Müslüman bir öğrencinin kendi hayat çerçevesini oluşturması adına açık görüşlülükle her şeyi çalışması gerektiğini gösterir. Çalışması derinden, bilgili ve tarafsız olmalıdır. Bir medeniyetin köklerini, ilke ve gerekli özelliklerini elde edebilmelidir. Derinlemesine keşif ve eleştirel analize dayalı olarak, medeniyetin geçerli zihinsel ve bilimsel temellere ne kadar uzakta olduğunu ve bilimsel ve zihinsel yaklaşımlardan kavradığı şeyin ne olduğunu görebilmelidir Onlar bilginin geçerli kaynağına mı ya da hipoteze, spekülasyona, hayal gücüne, varsayıma yoksa cahilliğe mi dayalıdır? Analizi, kendi analitik geleneğine ve bilimsel yöntemine dayalı olmalıdır. Bir çerçeve geliştirme aşamasında, *icthath* prensibini izlemelidir. Bu, eleştirel bir öğrencinin öncelikle, Kuran'da ve *Sünnet*'te vurgulanan bir değer sistemini geliştirmenin yegâne amacıyla İslami eserlerde geçen Tanrı'nın kılavuzluğuna odaklanması gerektiğini ima eder. Örneğin, Kuran ve Sünnet'i derinden okuma, yaşamın ruhani boyutu, korku hissi ve Tanrı'nın aşkı, bu dünya ve

ahiretteki başarı, adalet, fedakârlık, bağlılık, ahlaki karakter ve mükemmellik ve bunun gibi esas değerlerin altını çizer. Halit İshaki her peygamberin onun yaşında bir devrimci olduğunu söylediğinde konuyu daha net ortaya koyar. Biz onları sıradan reformculardan ve seküler devrimcilerden, toplumsal düzende meydana getirdikleri değişimin kalitesi, boyutu ve benimsedikleri ahlaki varlıklarıyla ayırt ederiz. Muhammed Peygamber'in (s.a.v.), 'emin ve güvenilir olan' diye bilindiği herkes tarafından iyi bilinir. Vahiyin bir kısmından vazgeçse, çevresindeki insanlar onların kralı olmasına istekliydi. Öyle yapmayı reddetti. Sebebi çok uzakta aramamak gerek. 'Toplum içerisindeki tüm öncelikleri değiştirmeye ve kabileye ait geleneklerde yetişen akıl almaz zihniyetten, eşitlikçi temellere dayalı bir toplum oluşturmaya çabaladı. Bundan sonra güç, tamamıyla kendine has kullanımlarıyla ilişkilendirilecekti. Onurlar doğuştan soyluluğa değil, aksine bilgideki yönetim ve üstünlüğe gidecekti. Bireyin gücündeki artış yalnızca sorumluluklarındaki artış anlamına geliyordu. Toplumdaki yoksul ve muhtaçlara korunma ve geçimlerini sağlama hakkı verildi. Bundan böyle İslam toplumunun üyelerinin, mazlum ve yoksulları korumada hedeflenen adalet uğrunda kalıcı bir uluslararası devrimin öncü kolu olarak davranmaları beklendi.'⁴⁸

İslamcılar, bir yaşam tarzı ve birliğe (tevhid) dayalı çağdaş zamanların fikrini sunmaya teşebbüs etmektedirler. İdeolojileri hem en üst düzey insan otoritesini, hem de insanoğlunun sahiplenici doğa kavramını reddetmektedir. Böylece İslamcılar, erdemli ve barış yanlısı toplumlar kurma ihtiyacını tasdik etmektedirler. Bu değer sistemine ve ampirik anlayışa dayalı olarak, Müslümanların herhangi bir medeniyetin yararlı yönlerini kabul etmelerini ve onları hizmete sokmalarını sağlamaya çabalarlar. Fakat temel vurguları Tanrı'nın nurlu rehberliğindeki yaratıcı ve yenilik olmadan, hiç kimsenin bir medeniyet geliştiremeyeceği ilkesindedir. Sonuç olarak, Müslümanları taklit eğiliminden, softalıktan ve alıntı yapmaktan çekinmeye zorlamaktadırlar.

Liberal ve modern entelektüeller, büyük ölçüde uzmanlık gerektiren bir kaynak olarak Batının tanınmasını sürdürmek istediler. Bu yüzden, Batılı itilaf devletleriyle uyum içerisinde, çağdaş İslami düşünce ve hareketin etkisine karşı atak yapmaya çalıştılar. Sonuç olarak, liberaller ve entellektüeller, modern İslami hareketlerin Ümmetin bölündüğü ideolojik bir ölçüyü benimseyen bir teori geliştirdiler. Onlara göre bu durum, kabileciliğe eşit olan Cemaatizm'e yol açtı. İnsanoğlunun kriz ve kaostan acı çektiği tarihin bu aşamasında, liberaller ve modernistler İslam'ın dünya görüşünden ve İslami medeniyetin gelişmesinden hiç de önemli olmayan yüzeysel konuları öne sürmektedirler. Bu alıştırmanın amacı, dikkati temel meselelerden çevresel olanlara çekmek gibi görünmektedir. Yaşam ve medeniyetin materyalist ve sekülerist yaklaşımını analiz etmek ve eleştirmek yerine, eleştirilerinin hedefi şimdi de İslamcılardır. Bu entellektüeller Mevdudi'nin Seyyid Kutub'dan daha az aşırılık yapan ve daha az radikal olduğunu, İslami hareketlerin âlimleri ve liderlerinin gerçekçi ve faydacı olmadıklarını, görüşlerinin aşırı idealistik olduğunu ve pratik akıldan yoksun

olduklarını ileri sürmektedirler. Batıdan öğrenmedikçe ve alıntı yapmadıkça liberaller, Watt'ın açıklamaları gibi ilerleme kavramından yoksun olan İslamcıların görüşünde hiç bir gelişmenin olmadığını öne sürerler. Watt'a göre İslamcıların tarihi farkındalık yoksunluğu gelişme kavramının eksikliğine katkıda bulundu.⁴⁹ Watt'a göre gerçekte, aslında olduğu gibi alıntı yapma varlığını kabul etme isteksizlikleri, İslamcılar tarafından işlenen büyük bir suçtur. Vardığı sonuç İslam'ın 'daha aydın ve daha ılımlı entellektüellerinin' yazılarında yankılanır.⁵⁰ Watt, yabancı kültürlerden, yani önceki yüzyıllarda Yunan entellektüel kültürü ve İran kültüründen alıntı yapmanın kabul edildiğini ileri sürer.⁵¹ 'İslam'ın kendi kendine yetmesi inancı, tüm şüphesi ile birlikte İslami değildir ve yabancı kültürlerden alıntı yapmanın isteksizliği günümüzde hala devam eden son gelişmeydi... Hz. Muhammed'in "İlim Çin'de bile olsa gidip alınır," demiş olduğu aktarılır, fakat görüldüğü gibi, Müslümanlar imparatorlukları içerisindeki yabancı kültürlerden bile bilgi almaya isteksizlerdi.⁵² Watt'ın farkına varamadığı şey İslamcıların dünyanın her köşesinden "bilgiyi alması", fakat bilimsel bilgi adına giydirilmiş cahilliği, varsayımı, spekülasyonu, tahmini, yanlış düşünce gibi şeyleri reddetmeleridir. İslamcılar bilimsel gerçek ve kuramsal yalan arasında açıkça ayırım yapmada Watt ve talebelerinden, bilimsel gerçeklerle daha iyi donatıldıkları için daha nitelikli gibi görünmektedirler.

Bununla birlikte bu, şimdi liberaller ve modernistler ve de Watt'ın sadık ve inançlı talebeleri tarafından düzeltilen, çağdaş İslamcılar tarafından işlenen en büyük hataydı. Watt İslamcıların kendilerini yüzyıllardır Batının entellektüel yaşamından yoksun bırakarak, orada var olan yeni önemli gelişmelerden hiç haberlerinin olmadığını söyledi.⁵³ Watt'ın talebeleri de aynısını tekrarlamaktadır. İslamcıların entellektüel sistem geliştirmelerinden ziyade, daha çok gücü ele geçirme ile ilgilendiklerini söylerler. İslamcılar hiçbir karmaşık ya da öncül bir önyargı olmaksızın entellektüel konularla ilgilenemezler. Örneğin, İslamcılar İslam ve demokrasinin uyumluluğunu görmede başarısız olurlar; bu yüzden, demokrasiyi sadece bir Batılı, sonuç olarak yabancı ve ithal olarak sayarlar.⁵⁴

İslami Yaşam Planı ve İslami Yaratıcılığın Eksikliği

Fakat temel gerçek bu iddiaların tam zıttı olan bir şeyi gösterir. Gerçek, bu İslamcıların demokrasinin Batı politik kurumlarında belirginleştirildiği için hükümetin ideal normu olduğu fikrini asla kayıtsız şartsız öne sürmezler. Hükümet seçimindeki popüler katılımın her zaman İslami dünya görüşünde, hatta modern dönem başlamadan önce bile var olduğunu çok iyi bilirler, fakat popüler katılım şekli bugünkü demokrasiden çok farklıydı. Oyların kutuya atılması popüler katılımın tek şekli değildir. İslamcılar İslami dünyaya kendi alanını ve kendi politik kurumlarını, İslam ilkeleri ve İslami toplum yapısına uygun geliştirebilmek için seçme özgürlüğünün verilmesini öne sürerler. Fakat liberaller ve modernistler hala İslamcıların mevcut konularda derin bir entellektüel anlayıştan yoksun olduklarını ve sonuç olarak halkçı ve oldukça politikleşmiş söylemler geliştirdiklerini

düşünmektedirler.⁵⁵ Musalli çoğu âlimin, İslami hareket olgusunu analiz etmede birbirinden farklı olduğunu savunmaktadır. İslami hareketlerin kapsamını ve ilgilerinin çeşitliliğini ihmal etmektedirler. Ona göre, İslamcılar politik rolleri üstüne daha çok yoğunlaşmaktadırlar. ‘Fakat hareketlerin sadece politik yönlerindeki aşırı yoğun vurgu, modern dünyadaki dini hareketlerin öneminin çoğunu azaltmaktadır. Bu hareketlerin sadece politik olarak sunulması, yapımında ve gelişiminde İslam’ın metafiziksel rolünün etkisini azaltır. Meselenin aslı, bu hareketlerin politik hareketle sınırlı olmadığıdır. Aksine onlar bir yaşam tarzı ve felsefesidir. Ayrıca yaşam ve felsefelerin var olan tarzlarına bir eleştiri getiren meselelerin ve tavırların çeşitliliği ile ilgilenmektedirler.’⁵⁶ Sonuç olarak İslamcılar, sadece bir dizi politik hareketler olarak çalışılmamalı; ayrıca bir dizi entellektüel söylemler ve felsefi eleştiriler, politik ideoloji ve bilim olarak incelenmelidir. Onların felsefi geleneği hem tarafsız ve nihai gerçeğin varlığındaki inancı hem de o gerçeğin insanoğlunun sınırlı subjektif anlayışı iddiasını içerir.⁵⁷

Bununla beraber liberalistler ve modernistler bu gerçeği inkâr etmekte ve Ümmetin geleceğinin, Batı ve modernitenin meydan okumalarına ve taleplerine göğüs gerecek yeni bir lider nesli üretme becerisine bağlı olduğunda ısrar etmektedirler.⁵⁸ Buna gerçekten de acil olarak ihtiyaç vardır. Hiç kimse bu ihtiyaçla çelişmeyi göze alamaz ancak bizim görüşümüze göre yeni bir vizyona, yüksek yetenek ve güvene sahip yeni bir nesil, yeni, daha taze ve daha enerjik bir medeniyetin gelişimi için kendi dünya görüşünün ve onun çerçevesinin, yapılarının ve ilgilerinin üzerinde durabilmelidir. Ama liberaller bu gerçeği göz ardı etmişler ve bazı başka meseleler üzerine daha fazla odaklanmışlardır. Örneğin liberal ve modern entelektüellerden önceki mesele, İslam’ın Batı düşüncesiyle olan ilişkisidir. İslam’ın modern gerçeklikler ve Batı düşüncesi ışığında yeniden yorumlanması ihtiyacını savunmuşlardır. Batıya eleştirmeden bakmışlar ve ‘öğrenme’ ve ‘ödünc almayı’ istemişlerdir. Esposito’ya göre onlardan önceki asıl sorun, İslam ve modern Batı düşüncesi arasındaki sürekliliğin nasıl tesis edileceğidir.⁵⁹ Gidilecek en iyi yolun, ödünc alma ve Batıdan yeni fikir ve değerlerin özümsemesi olduğunu savunmaktadırlar. İslam’ın dinamik, yenilikçi ve akılcı karakterine vurgunun, Müslümanların yeni nesillerinin Batı medeniyetini kendilerinden daha emin bir şekilde kucaklamasına olanak vereceğini varsaymaktadırlar.⁶⁰

Bu entelektüellerin akıldışı algısının oldukça aksine, Nasr başka bir şeyi öne sürmektedir:

İslam dünyası içerisindeki sosyal kurumlar İslami eleştirilerle değerlendirilmelidir. Onlara karşı olan modern eleştirilerle değerlendirilmemelidir. Çünkü bu modern eleştirilerin çoğu, insan doğası ve insanoğlunun kesin sonucuyla ilgili olan belirli varsayımlara dayanmaktadır. Her ikisi de aslında yanlıştır ve İslam öğretilerinin açık bir şekilde karşısındadır. Modernistlerin geleneksel aile yapısına, cinsler arasındaki ilişkiye, çeşitli nesiller arasındaki dostane ilişkilere ve İslam dünyasındaki aynı türden olan diğerlerine karşı olan saldırısı, pasif bir şekilde ve genç Müslümanların aşağılık hissiyle kabul edilmemelidir

çünkü onlar, sabit gerçeklikler ya da düşüncenin bilimsel sabit kriterleri değildir. Aksine onlar her birkaç on yılın modası ve düşünce için, Batı değişiminden çıkan kriterlerdir. Aslında bu eleştirinin, İslam'a tamamen yabancı olan bir dünya görüşünden, zaten kendisi de hızlı bir değişim ve dağılma sürecinde olan bir toplumdan çıktığı görülmelidir.⁶¹

Bu nedenle Nasr, eleştirelliğin Batı kriterlerinin başka, ve dahası insanın yanlış görüşüne ve bireyseliğe, hümanizmaya, akılcılığa, insanın kutsaldan ayrılmasına, otoriteye karşı başkaldırmaya, üstünlük hissini kaybolmasına, ailenin parçalara bölünmesine, hayatın nicelleştirilmesine ve toplumun basitçe parçalara bölünmüş toplamına indirgenmesine dayanan toplumundan geldiğini öne sürmektedir.⁶² Kısacası Müslümanların hüküm kriterlerinin İslami dünya görüşüne dayanması gerektiğini, modern dünyada revaçta olanlara dayanmasının hata olacağını, çünkü bugün revaçta olanların yarın hızlıca moda olmaktan çıkacağını söylemektedir.⁶³

Liberaller ve modernistler bu tavsiyeyi ve iç görüleri göz ardı etmişlerdir. Yüz kızartıcı bir şekilde İslam'ın kendini 'yeni meydan okumalara ve durumlara' uyarlama yetisinin olduğunu öne sürmüşlerdir. İslam'ın ne kadar da güzel ve mükemmel bir yeniden yorumu! Bu, İslam'ın kendi hayat planı, kültürü ve medeniyeti olmadığı anlamına gelmektedir. Kendini basitçe hayatın egemen biçimine uyarladığı ortaya çıkmıştır. Hiçbir şeyi kendi kriterlerine ve dünya görüşüne göre değiştirmek istememektedir. Herhangi bir otoriteye, hayat biçimine ya da hayat şartlarına boyun eğme ve teslim olma onun doğasıdır.

Dipnotlar

¹ (Alıntı) Sayyid Abul Ala Mawdudi, *The Islamic Movement - Dynamics of Values, Power and Change*, editör Khurram Murad, The Islamic Foundation, Leicester, 1984, s.84

² a.g.e.

³ Liberal İslam'ın detaylı bir çalışması için, bkz. Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939*, Oxford University Press, London, 1962; John J. Donohue and John L. Esposito, editors, *Islam in Transition-Muslim Perspectives*, Oxford University Press, 1982; Leonard Binder, *Islamic Liberalism: A Critique of Development Ideologies*, University of Chicago Press, Chicago, 1988; Charles Kurzman, editor, *Liberal Islam- A source Book*, Oxford University Press, Oxford, 1998. Bu kitaplarda Muhammed İkbâl ve Ali Şeriati gibi bazı düşünürler, büyük liberal Müslüman filozofları olarak sunulmuştur. Bu görüş doğru değildir;

çürütülmüştür, örneğin bkz., Muhammad Mumtaz Ali, “Political Thought of Iqbal and Contemporary Islamic Resurgence,” in Zeenath Kausar, editör, *Islamic Political Thought in Modern and Contemporary Times - A Study of Twelve Islamic Thinkers*, Research Center, International Islamic University Malaysia, Kuala Lumpur, 2004.

⁴ Müslüman filozofların eski ve yeni nesillerinin yazılarında İslam ve modernite arasındaki benimseme, uzlaşma ve bağdaşma gibi kavramlar sıkça tartışılmıştır. Örneğin bkz., Fazlur Rahman, *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*, University of Chicago Press, Chicago, 1982; Mohamed Arkoun, *Rethinking Islam*, çev. Robert D. Lee, Westview, Boulder, Colo., 1994.

⁵ Derek Hopwood, “Introduction-The Culture of Modernity in Islam and the Middle East,” in *Islam and Modernity - Muslim Intellectuals Respond*, editörler John Cooper, Ronald L. Nettler and Mohamed Mahmoud, I. B. Tauris Publishers, New York, 1998, s. 1

⁶ a.g.e., s. 9

⁷ John L. Esposito, *Islam- The Straight Path*, Oxford University Press, Oxford, 1988, s. 127

⁸ Murad Wilfried Hofmann, “Backwardness and the Rationality of the Muslim World,” *Encounters, Journal of Intercultural Perspectives*, V 2, No. 1, March 1996, s. 85

⁹ a.g.e., s. 83

¹⁰ a.g.e., s. 86

¹¹ a.g.e., s. 87

¹² a.g.e., s. 77

¹³ Abdelwahab M. Elmessiri, “Features of the New Islamic Discourse,” *Encounters, Journal of Intercultural Perspectives*, V 3, No. 1, March 1997, s. 51

¹⁴ Ahmad S. Maoussalli, *Moderate and Radical Islamic Fundamentalism: The Quest for Modernity, Legitimacy, and the Islamic State*, University Press of Florida, Gainesville, 1999, s. 29

¹⁵ a.g.e.

¹⁶ Ameer Ali, “*The Spirit of Islam (1922)*” in Kurzman, Charles (ed.): *Modernist Islam, 1840-1940: A Sourcebook*, Oxford University Press, Oxford, 2002, s. 316

¹⁷ a.g.e., s. 35

¹⁸ a.g.e., s. 33

¹⁹ Sayyid Outb, *Social Justice in Islam* çev. John B. Hardie, çevirinin gözden geçirilmesi ve Giriş, Hamid Algar, Islamic Book Trust, Kuala Lumpur, 2000, s. 19-20

²⁰ Hamid Algar, “*Islam and the Intellectual Challenge of modern Civilization,*” in Altaf Gauhar, editor, *The Challenge of Islam*, The Islamic Council of Europe, London, 1978, s. 288

²¹ a.g.e.

²² William Montgomery Watt, *Islamic Fundamentalism and Modernity*, Routledge, London, 1988, s. 64

²³ Azam S. Tamimi, Rachid Ghannouchi - *A Democrat Within Islamism*, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 6

²⁴ a.g.e., s. 40

²⁵ a.g.e.

²⁶ a.g.e., s. 153

²⁷ a.g.e., s. 36

²⁸ a.g.e.

²⁹ a.g.e.

³⁰ a.g.e., s. 35

³¹ a.g.e.

³² a.g.e.

³³ a.g.e., s. 36

³⁴ a.g.e.

³⁵ Seyyed Hossein Nasr, *A Young Muslim's Guide to the Modern World*, 2nd Edition, Kazi Publications Inc., Chicago, 1994, s. 127-128

³⁶ Abdelwahab M. Elmessiri, “*Features of the New Islamic Discourse*,” a.g.e., s. 49

³⁷ a.g.e., s. 49-50

³⁸ a.g.e., s. 51

³⁹ a.g.e., s. 50

⁴⁰ a.g.e., s. 51

⁴¹ a.g.e., s. 54-55

⁴² William Montgomery Watt, *Islamic Fundamentalism and Modernity*, a.g.e., s. 69

⁴³ Bkz. James P Piscatori, *Islam in a World of Nation-State*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.

⁴⁴ Ahmad S. Maoussalli, *Moderate and Radical Islamic Fundamentalism: The Quest for Modernity, Legitimacy, and the Islamic State*, a.g.e., s. 53-54

⁴⁵ a.g.e., s. 56

⁴⁶ Bkz. Sayyid Abul Ala Mawdudi, *Towards Understanding the Quran*, Vol. IV English version of Tafhîm al-Ouran, çev. ve editör Zafar Ishaq Ansari, The Islamic Foundation, Leicester, 1993, s. 144-147

⁴⁷ William Montgomery Watt, *Islamic Fundamentalism and Modernity*, a.g.e., s. 56; ayrıca bkz. Sayyid Abul Ala Mawdudi, *West Veses Islam*, English version by S. Waqar Ahmad Gardezi and Abdul Waheed Khan, Markazi Maktaba Islami Publishers, New Delhi, 1991, s. 42

⁴⁸ Khalid M. Ishaque, “*Islamic Law - Its Ideals and Principles*,” in Altaf Gauhar, editör, *The Challenge of Islam*, The Islamic Council of Europe, London, 1978, s. 171-172

⁴⁹ William Montgomery Watt, *Islamic Fundamentalism and Modernity*, a.g.e., s. 15

⁵⁰ a.g.e., s. 10

⁵¹ a.g.e., s. 12

⁵² a.g.e., s. 13

⁵³ a.g.e., s. 77

⁵⁴ Yahia H. Zoubir, “ *Democracy and Islam in Malek Bennabi’s Thought*,” The American journal of Islamic Social Sciences, Vol. 15, No. 1, 1998, s. 108

⁵⁵ a.g.e., s. 112

⁵⁶ Ahmad S. Maoussalli, “ *Introduction to Islamic Fundamentalism: Realities, Ideologies and International Politics*,” in Ahmad S. Maoussalli, editor, *Islamic Fundamentalism - Myths and Realities*, Garner Publishing Limited, Reading, 1998, s. 4

⁵⁷ a.g.e., s. 23

⁵⁸ John L. Esposito, *Islam- The Straight Path* , a.g.e., s. 139

⁵⁹ a.g.e., s. 145

⁶⁰ a.g.e., s. 147

⁶¹ Seyyed Hossein Nasr, *A Young Muslim’s Guide to the Modern World*, a.g.e., s. 244

⁶² a.g.e., s. 245.

⁶³ a.g.e.